

Benaming van de diverse gebinten:

1 kapspant	7 korbelen
2 ankerbalk	8 schoren
3 gebintstrijkbalk	9 blokkelen
4 stijlen	10 wormen
5 strijkbalk	11 gordingen
6 poeren	

Thans wordt het pand bewoond door de familie Klompenhouwer, die er alles aan heeft gedaan om de hofstede, en niet te vergeten het erf, in de oorspronkelijke staat terug te brengen. Op het erf en in de tuin staan planten, struiken en bomen die op het originele boerenerf thuis horen, zodat de oorspronkelijke uitstraling tot zijn recht komt. De hofstede wordt gebruikt als woonboerderij en zo nu en dan als expositieruimte voor kunstenaars.

- Bijdrage : Historische Vereniging West Alblasserwaard.
 Tekst : H. Boelaarts (bewerking A. de Jong).
 Literatuur : P. Verhagen: De stem van het water, Molenaarsgraaf, 1987.
 Bron : Huisarchief van de familie Klompenhouwer.
 Illustraties : Collectie Historische Vereniging West Alblasserwaard.

Verhalende bijdragen

NAMEN VAN LANDERIJEN ONDER LEERDAM

In de omgeving van Leerdam komt een beperkt aantal typische namen voor van landerijen. Deze zijn niet officieel, maar elk stuk land heeft wel een naam, die bij de gebruiker en burens bekend is, zoals het voorste of achterste stuk, de eerste of tweede koekamp, de ossen-, schapen-, kalver-, hengsten- of pinkenkamp, maar dat zijn geen typische namen. Het zijn gebruiksnamen, die van vader op zoon overgaan, maar geen namen die met de geschiedenis van de streek verband houden.

Er zijn namen die iets vertellen over de vorm of grootte van het land: de Bredekamp, de Verel, de Streep, de Snip, het Smalweer, de Geer, het Hoekkampje en 't Weertje.

Ook komen namen voor die iets vertellen over het gebruik: de Griend of het Bosch. Het zijn namen voor weilanden, die ons vertellen dat hier vroeger een griend lag of een (peppel)bos. Ook de naam 't Loo is te verklaren als bos. Eigenlijk komt deze naam meer voor op zandgronden en hier in de streek slechts een enkele maal.

Namen als de Klever, Lieskamp en Rietput wijzen op het veel voorkomen van klaver, lies of rief. De laatste namen kunnen wijzen op uitgegraven gronden, die nu nog laag liggen. De naam Klever zou kunnen wijzen op vroeger akkerland, dat ingezaaid was met klaver, die zich nu nog handhaaft.

Een naam als de Put duidt de ligging van een oude eendenkooi aan, hoewel de namen als Kooi of Kooikamp een betere aanwijzing geven. Uit deze namen valt af te leiden dat er vroeger nog meer eendenkooien waren, dan wel eens in kaart zijn gebracht. Hoewel de meeste eendenkooien zijn verdwenen, wijst de vorm van het land er nog op. Een enkele maal zijn de vangpijpen nog aan te geven. Ook de omringende hogere kaden zijn soms te herkennen. Natuurlijk kan een naam als de Put ook wijzen op afgegraven grond, gebruikt na een doorbraak of voor verhoging van dijken.

Echte eigennamen komen vaak voor zonder dat men nog zeggen kan naar welke bezitter het stuk land genoemd is. Zo wijzen namen als bij Huismannen, de Ridderkamp, Dekkershoog, de Witkamp, de Stigterkamp op bekende familienamen. Wel moeten we even als we naam Hoolbomenhoog horen, ons afvragen of dit genoemd is naar de vroegere burgemeester Hoolboom, de wijnhandelaar of de advocaat. Dit is niet meer na te gaan. Ook de herkomst van namen als Arieskampje, Koenenkamp, Keesies-, Joost-, Teunis-, Dirk Gijzen- en Adamskamp, genoemd naar voornamen van bezitters, zijn niet meer te achterhalen. Evenmin een naam als Mettekamp, die een paar maal voorkomt,

als aanduiding van een meisjesnaam in de familie van de bezitters. De naam Peterekamp blijkt af te leiden van Peterke of Pieterkje. Een naam als de Kriek is niet terug te vinden, daar in deze omgeving wel kersen maar geen krieken voorkomen. Bovendien wijst de ligging van het land er niet op, dat er vroeger een boomgaard op geweest is. Is Kriek een bijnaam geweest van een bepaald persoon? Leerdam was vroeger immers rijk aan bijnamen, wel zo'n vierhonderd.

Namen als het Kerkeland, de Armenkamp, het Hofje of Kroondomein wijzen op de vroegere of tegenwoordige eigenaars. We moeten niet vergeten, dat de kroondomeinen vroeger veel landerijen bezat. Landerijen, die reeds in de rekeningen van vóór 1621 terug te vinden zijn. Ze waren eigendom van de graaf van Leerdam. Soms gaan ze terug naar de tijd van de Van der Leede's, zoals bijvoorbeeld de Haag, die bij het oude slot lag. De namen van de oude kerkelijke landerijen zijn verdwenen. Wie weet er nog waar de eigendommen van het Barbara-, Sint Jans-, Sint Nicolaas- en Sint Annavicarie lagen. Toch lijkt het mogelijk, dat na veel zoeken een enkele naam terug te vinden is, zoals van het Annaweer op Klein Oostervijk. Maar wat was het eigendom van de Kruisbroeders, het Dobbenland in de Geer (genoemd naar een drossaard) of het land van de Carthuizers buiten Geertruidenberg? Zouden wellicht namen als Papenkamp of de Richelier (Regulier) hieraan nog herinneren? We weten, dat vroegere kerkelanden, beheerd door de rentmeester van het graafschap, in

Ergens langs de Diefdijk.

1686 afgestaan werden aan de kerk, opdat voortaan uit de opbrengst van deze landerijen het onderhoud van de kerk betaald zou worden. Een ander deel hield de graaf zelf om daaruit de kosten van de predikanten en schoolmeesters van Leerdam, Schoonrewoerd en Acquoy te betalen.

Er zijn ook namen, die moeilijk thuis te brengen zijn: de Faamkamp (ging er soms zoveel roem vanuit, omdat de opbrengsten van dit land zo hoog waren?), de Marskamp, de Kermis, de Konkel. De naam Het Jodendom herinnert aan het aanwezig zijn van Joden in Leerdam, reeds voor 1621.

De naam Tamboer gaat waarschijnlijk terug op een eigenaar, die in het leger als tamboer gediend had. Of was het soms de tamboer van de schutterij van Leerdam? Blijkbaar hadden ze hun geld niet verdrongen, maar waren ze in staat dit land te kopen. De naam Ooievaarskamp is de naam voor een lang smal stuk land. Zou men gedacht hebben aan de lange benen van de ooievaar? Stond er soms een nest op, of was het eigendom van een zekere Van den Berg, die in Schaik op het Ooievaarsnest woonde?

Een paar maal komt de naam Zandkamp voor. Dit wijst op een hooggelegen stuk land, waar men eertijds zand haalde om op stal te strooien in plaats van stro. Ook werd dit zand wel gebruikt voor het onderhouden van de zandpaden van Leerdam naar Schoonrewoerd of Leerbroek.

Soms dragen landerijen namen, die herinneren aan de vroegere teelt van hennep in deze streek, zoals de Akkers of de Hennep-

akker. De smalle vorm van deze akkers valt op. Ook de namen als Rootplek of Rootsloot herinneren aan het roten van de hennep, evenals de namen Braakput of Hulhoek, die aan het braken van dit product doen denken.

Typische namen als het Konijnenhoogje en de Hazenmaker vertellen ons, dat deze stukken land hoog lagen, omdat er veel konijnen en hazen werden gezien, die zich bij hoge waterstand in de polder daar terugtrokken.

Ook de naam Plassert is te verklaren voor stukken land, die spoedig plas en dras waren, omdat ze in het midden wat laag en langs de sloot wat hoog waren, zogenaamd inpandig. Soms lagen ze op land, dat slecht doorlatend was.

Natuurlijk herinneren ons de namen als De Hil of Heuvelkamp en De Bult aan de hogere ligging, ook al staken ze soms maar twintig centimeter boven de andere percelen uit.

Een naam als De Steenakker kan er op wijzen dat daar een huis heeft gestaan, waarvan de stenen nu nog her en der in de grond voorkomen. Ook de Kruiswerf slaat op een naam van een boerderij van die naam aan de Horndijk.

Bijdrage : Historische Vereniging Vrienden van Oud-Leerdam.

Tekst : R. van de Berg (†), naar aanleiding van een onderzoek van C. Haag naar de namen van landerijen. Dit is in 1978 gepubliceerd in een plaatselijke krant.

Foto : H.M. den Uijl.

STADSBOERDERIJEN IN VIANEN

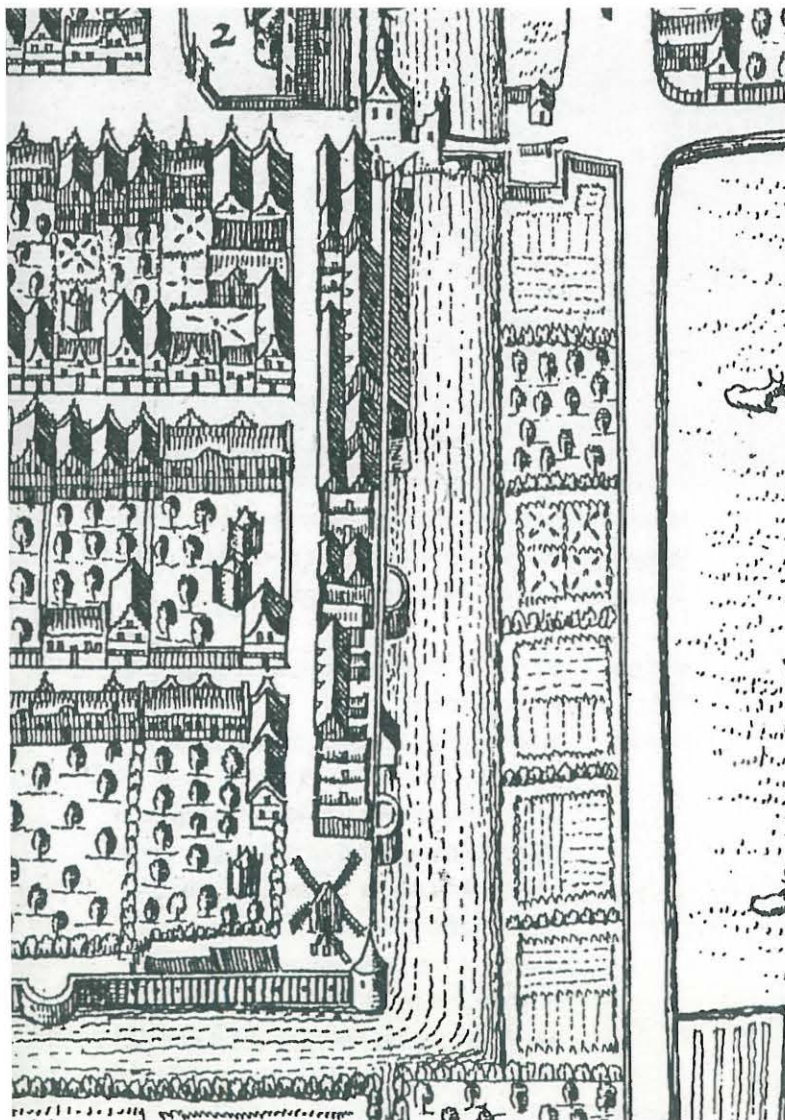
Op de plattegrond van Joan Blaeu van Vianen uit 1649 valt als eerste de strakke aanleg van het stratenplan van de stad op. Het tweede dat in het oog springt, is het grondgebruik binnen de stad. Zo vindt men de woonhuizen vooral aan de Voorstraat en aan de parallellopende Achterstraat en Kerkstraat. De rest van de binnenstad wordt ingenomen door tuinen en enkele hooibergen, wat zou kunnen duiden op de aanwezigheid van boerenbedrijvigheid.

In het gemeentearchief van Vianen bevinden zich twee lijsten, opgesteld rond 1675, die een vrijwel complete opgave bevatten van de Viaanse bevolking met vermelding van de straten waar men woonde. De opstellers hadden ook de opdracht gekregen om per 'familie' aan te tekenen of er koeien werden gehouden en hoeveel. Uit verzamelde gegevens kan men zich een goed beeld vormen hoe Vianen er in die tijd uitzag.

Vianen telde toen 1.905 inwoners, waarvan 1.353 personen binnen de stadsgrenzen woonden en 552 daarbuiten. Van de 504 huishoudingen hadden er dertig koeien. 23 families boerden in de binnenstad, waarvan acht in de Brederodestraat, toen nog de Zandstraat geheten. Zeven boerenbedrijven waren buiten de stad gevestigd. De grootste bedrijven, met vijf koeien of meer, bevonden zich in de binnenstad. Op de dichtbevolkte Voorstraat waren vier huishoudingen met respectievelijk twee, vijf, negen en twintig koeien, een kwart van alle koeien. Eigenaar van de twintig koeien was Gijsbert van Rheenen die niet alleen boer was, maar ook schepen van de stad. Jacob van Bambergen bezat negen koeien en was daarnaast schepen en lakenkoopman. De burgemeester van Vianen, De Wit, woonde in de Buitenstad met vijf koeien en op de Schippersplaats had Roelof de Helt vijf koeien en bovendien exploiteerde hij een scheepswerf en was hij schipper.

Een geheel ander beeld levert de Brederodestraat op. Hier woonden acht huishoudingen met koeien. Slechts zeven hiervan hadden een kleine kudde van twee of drie koeien en waren derhalve aangewezen op andere bronnen van inkomsten. De conclusie lijkt dan ook gerechtvaardigd dat in Vianen geen sprake was van echte boeren, dat wil zeggen, huishoudingen die hun middelen van bestaan uitsluitend vonden in het houden van koeien, maar eerder van burgers met koeien.

Wie tegenwoordig door Vianen wandelt herkent ook nu nog, ondanks de soms rigoureuze verbouwingen, de stadsboerderijen met de bijbehorende terreinen en opstallen. In 1987 is de laatste 'stadsboer' van Vianen, Flip Homburg, met zijn bedrijf gestopt. De boerderij staat aan de Brederodestraat, hoek Molenstraat en is ook op de plattegrond van Blaeu afgebeeld als een boerderij met hooiberg. Zijn vader betrok deze stadsboerderij in 1926, waar hij een gemengd bedrijf met vier of vijf koeien, paarden en een varken voor de slacht had. Verder pachtte hij vier bunder bouwland waarop aardappelen, bieten en koren werden verbouwd. Het grasland lag ondermeer op de uiterwaard waar de koeien door de stad naar toe werden gebracht. In die tijd woonden er, net als in de 17^e eeuw, acht boeren in de Brederodestraat. Er was een grote onderlinge saamhorigheid en boer en burger in de straat hielpen elkaar. Men vond het normaal dat er om drie uur, half vier werd gemolken en een mestprobleem bestond er niet, daar de mest gewoon op het erf werd gegooid. Ook toen was het onmogelijk alleen te bestaan van de inkomsten uit het boerenbedrijf en dus had zijn vader, evenals Flip Homburg later, allerlei neveninkomsten. Zo pachtte hij het ophalen van vuilnis en het leeghalen van puffen, reed zand, had een agentschap van Heineken, bracht bier en limonade rond en was

Gedeelte van de stadsplattegrond van Vianen.

Stadsboerderij in Vianen.

begravenisondernemer. Bovendien stond er een Esso-pomp van zijn ene broer op het erf en had een andere broer hier een klompenmakerij.

Het boerenbedrijf is in 1987 om verschillende redenen opgeheven. Allereerst werd Flip Homburg bij de ruilverkaveling aangemerkt als hobbyboer. Dit had tot gevolg dat de gepachte landerijen, die al verspreid lagen, nog verder uit elkaar kwamen te liggen. Bovendien was hij ouder dan 65 jaar waardoor hij geen nieuw land meer kon pachten. Ten tweede moest het bedrijf voldoen aan de eisen van de milieuwetgeving, wat een grote investering vereiste. De oplossing was uitbreiding van het bedrijf, van twintig naar veertig melkkoeien, hetgeen in de binnenstad onmogelijk was. In 1986 kwam de melkauto nog in de straat en kon je met het hooi zo door de straat naar het erf. Nu is dat onmogelijk omdat de auto's tegenwoordig dubbel geparkeerd staan. Ten derde had hij geen opvolger, ook niet voor de begravenisonderneming.

Dit bedrijf heeft hij overgedaan aan Monuta. Gezien alle veranderingen zowel in deze bedrijfstak als in het boerenbedrijf heeft Flip Homburg hier vrede mee.

Bijdrage : Historische Vereniging Het Land van Brederode.

Tekst : A.J.M. Koenhein.

Bronnen : In het Jaarboek 2003 van de Historische Vereniging 'Het Land van Brederode' zullen J.A.M. Koenhein en A.C.N. Koenhein uitgebreid ingaan op de bevolking en bewoning in Vianen aan het einde van de 17^e eeuw. De auteurs hebben toestemming gegeven om gebruik te maken van hun onderzoeksresultaten. In hetzelfde Jaarboek 2003 zal een interview verschijnen met Flip Homburg, zijn dochter Greet Pruiksmas-Homburg en zijn zoon Henk Homburg.

Illustraties : Collectie Historische Vereniging Het Land van Brederode.

DE BOEREN EN HUN SCHOUWEN

Schouwen hebben in deze contreien vanaf de ontginning van het veenlandschap steeds een grote rol gespeeld in het boerenbestaan. Bij de ontginning zullen dit soort vaartuigen zeker vaak zijn gebruikt en daarna bleven ze van veel nut voor het boerenbedrijf. Ze werden gebruikt voor allerlei werk en vanwege hun eenvoudige bouw waren ze relatief niet duur. Elke dorpsstimmerman kon ze maken, alhoewel de ene een veel betere schouw leverde dan de andere. Dat betere staat dan op de bouwwijze en de gebruikte materialen, maar ook op de vaareigenschappen. Hoe eenvoudig van vorm ook, de ene schouw voer sneller en/of gemakkelijker dan de andere.

Een schouw was eigenlijk niets anders dan een gebogen bodem, waartegen twee zijkanten waren gemaakt, die ook gebogen waren. Die zijkanten waren bijna altijd uit één plank gemaakt, terwijl de bodem uit twee of drie planken bestond. Een schouw werd ook wel een drieplanker genoemd, waarbij de bodem als één plank werd opgevat. Om de schouw in model te houden, werden er versterkingen aangebracht, die bijna altijd kurven of korven werden genoemd. Vroeger waren ze altijd van hout, maar later werden ze ook van ijzer gemaakt.

De boeren gebruikten twee typen schouwen: de melkschouw en de boerenschouw. De melkschouw, ook wel polderschouw genoemd, was het kleinst van de twee en had meestal een lengte van 4,50 à 5 meter. Zoals de naam al zegt, werd ze hoofdzakelijk gebruikt voor het melken. De boer (liever gezegd de knecht of de meid, want de boer had 'belangrijker' en prettiger werk te doen) voer met de schouw naar het weiland waar de koeien liepen. In de schouw zijn melkemmer, melkbus, teems (een grote trechter met een zeef erin) en het driepotige melkkrukje, een stuk touw om de achterpoten vast te binden, een bus of emmer met bijvoer en vaak uierzalf aanwezig. Het weiland kon soms een heel eind vanaf de boerderij zijn, dus dat was lang varen. Met mooi weer was dat niet erg, maar 's morgens vroeg om vier of vijf uur, wanneer het nog koud was en vaak nog donker, was dat geen pretje. Wanneer het dan ook nog regende, onweerde of mistte, kon de knecht of de meid zijn of haar lol wel op. Behalve heen en terug varen, moest ook in de open lucht worden gemolken. Al met al duurde dat zo'n drie tot vier uur. En dat tweemaal per dag, zeven dagen per week! Gelukkig stonden de koeien 's winters op stal, dus hoefde men dan voor het mel-

Rond 1960 vaart G. Verweij met een melkschouw naar de koeien.

E. van Buren uit Nieuw-Lekkerland met een diepgeladen boerenschouw (maart 1991).

ken er niet met de schouw op uit. Eén man kon meestal niet meer dan twaalf koeien per keer melken. Wanneer er meer koeien waren, ging men met twee personen melken.

Het varen gebeurde door zich met een lange stok, de kloet, vanuit de schouw af te zetten op de bodem van de vaargang. Dit werd kloeten genoemd. De kloeter stond altijd achter in de schouw.

De boerenschouw, die meestal 5,90 tot 7 meter lang was, werd soms ook voor het melken gebruikt, vooral wanneer er twee of meer personen met dezelfde schouw gingen melken. Dan had men tenminste voldoende plaats om al het melkgereedschap en de melkers te vervoeren. De boerenschouw werd voor nog meer vervoerstaken gebruikt. Er werd mest en gier mee gevaren, maar ook hooi en gras en zelfs kleinvee, zoals schapen. In de tijd dat er nog geen kunstmest op de markt was, waren mest en gier nodig om het land vruchtbaarder te maken. Het mestvaren gebeurde in de winter, van oktober tot april. De koeien stonden dan op stal en produceerden mest en gier. De mest werd meest-

al geladen door deze vanaf de wal met een riek in de schouw te gooien. Zo ging die er ook weer uit. Het verdere transport gebeurde met kruiwagens.

De gier werd vanuit de stal verzameld in een gierput. Hieruit werd het met een emmer geschept en via een goot in de schouw gebracht. Met een soort lange lepel, bleekscheut genoemd, werd de gier gelost door deze zo ver mogelijk het land op te gooien. Omdat mest- en giervaren 's winters plaats vond, was dit vooral bij een harde en ijskoude wind of slagregens geen pretje.

Ook werd de schouw gebruikt om de watergangen te baggeren. De opgebaggerde modder werd dan vervoerd naar een stuk land waar het werd gelost.

Bijdrage : Vereniging Historisch Lexmond en Hei- en Boeicop.

Tekst : W. van Zijderveld.

Literatuur : Zijderveld, Walter van: Schouwen en aken. Een verdwijnend beeld in de polders. Gorinchem, 1996.

Foto's : Collectie W. van Zijderveld.

HERINNERINGEN VAN EEN PLATTELANDSJONGEN

Dit verhaal begint in mijn vroegste jeugd. Ik ben geboren in 1944, dus mijn eerste herinneringen zijn van omstreeks 1948-1949. Ons gezin woonde toen langs de Hollandse IJssel, tussen Oudewater en Haastrecht. Mijn vader had tot het eind van de oorlog bij een boer gewerkt, wat als voordeel had dat je niet werd tewerkgesteld in Duitsland, in verband met de voedselproductie. In 1948/49 werkte hij overigens op een steenfabriek in Montfoort.

Als kind kwamen wij (mijn oudere broers en ik) dagelijks op de boerderijen van onze overburen. Niet alleen aan de hand van mijn moeder om melk te halen. We speelden er ook met de buurkinderen en bekeken de wereld met onze kinderogen. Nagenoeg alles was toen nog handwerk. Voor zover ik weet, werd alleen gemaaid met een maaimachine met een paard ervoor en het hooi werd gelost met een knijper, die aan een balk in de hooiberg hing. Via een vernuftig systeem van kabels en katrollen trok een paard steeds een flinke lok hooi omhoog de hooiberg in. Dat paard was een gastpaard, die 'de hooibouwer' werd genoemd. Zijn rug was zó rond, dat ik als kind mijn benen nauwelijks links en rechts over zijn brede rug kon houden. In die streek waren toen de boerderijen heel anders dan hier in de Alblasserwaard. Het hooi werd buiten in de hooiberg opgeslagen. Ook was er geen mesthoop bij de deur. De groep werd met een kruiwagen leeg gereden in een schouw. Als die vol was, werd naar achteren gevaren, naar de 'aerdhoop'. Dat was een rug modder die uit de sloot werd gebaggerd. Als de modder genoeg was opgesteven, werd er een soort kade van gemaakt in een vierkant langs de sloot. Die werd dan weer vol gebaggerd en daar ging de mest uit de schouw bovenop. Op enig moment werd alles door elkaar gemengd en met een storkar over het land gereden.

In de zomer woonde men achter op de stal bij het grote heetwaterfornuis. Het hete water gebruikten ze voor de kaasmakerij.

Op een dag kwam een man op een motorfiets bij ons aan. Hij sprak met mijn vader en moeder over werk en verhuizen. Naar ik later begreep was die man Ot de Jong, een broer van Goof de Jong, die pal naast de Witte Brug op Grotewaard (Noordeloos) boerde. We tellen dan begin 1951.

Mijn vader ging bij Goof de Jong werken en pakte zijn oude stiel weer op. Niet zo verwonderlijk, want het werken op de steenfabriek was onmenselijk zwaar. Daarbij komt dat mijn vader eigenlijk boer in hart en nieren was en het werk voor zijn baas beharfigde alsof het voor hemzelf was. We verhuisden naar de leegstaande boerderij tussen Goof de Jong en meelhandelaar Bart van der Ham. Uiteraard zagen we toen onmiddellijk de verschillen met Haastrecht. Geen hooiberg en een mesthoop in plaats van een schouw.

Afgezien van de verschillen in de streektaal, verschilde er voor de rest niet zo veel. Ook hier was nagenoeg alles nog handwerk. Melken, mesten, voeren en kaasmaken. Alleen was er een elektrisch aangedreven roermechanisme voor het kaasmaken, wat overigens de boerin deed. De mesthoop werd -als het kort bij huis was- weggereden met de houten storkar. Verder weg gebeurde dit met een bandenwagen. Dat verder weg was op de 'Elf hond' langs de Middenweg in de polder Grotewaard of op het 'Breedweer' tegenover 'De Gave Gulden' in Neder-Slingeland.

De gierput werd leeg gemaakt met een gierpomp, een buis met een handpomp er bovenop, die rechtop in de put werd gezet. Met een zwengel werd de gier opgepompt. Via een houten gierbak, die op de storkar werd gezet, ging het verder. De normale boerderijlucht stinkt niet echt, maar als er gier gepompt werd was dat anders. Vooral als het waaide en een windvlaag de stroom gier richting zwengelaar blies.

Voor ons als kinderen was er altijd wel wat te beleven. In de winter schommelen op de stal, de stal aanvegen, bij andere burenen het hooi door het hooigat naar beneden gooien, de pompbak vol pompen enzovoort. In de zomer helpen met de hooibouw, de slootkanten bijrijven, schudden waar de hooischudder niet bij kon, of helpen met hooihopen maken, al was dat laatste geen werk voor kinderen. In de eerste plaats was het te zwaar, maar als het niet goed gebeurde en er een regenbui kwam, was alles nat omdat de hooihoop naar buiten toe moest afwateren. Halverwege de jaren vijftig kwamen de zogenaamde ruiters. Dat

Met de kunstmeststrooier.

waren drie of vier stokken, die als een piramide boven in een punt bij elkaar kwamen. Op kniehoogte werden er onder door een oog van dik ijzerdraad horizontale stokken gestoken. Daar ging het hooi op. Zo bleef het vrij van de grond en kon het beter drogen. Dat was ook de tijd dat de eerste hooiblazer zijn intrede deed. Vanaf de bandenwagen werd het hooi in een stalen bak van pakweg één tot anderhalve meter gegooid. Via een buizensysteem werd het hooi naar de hooizolder geblazen. Daar werd het met de hand versleept tot in de kleinste hoekjes. Onze taak bestond uit het helpen en vooral het hooi goed aan trappen. Bij een overvloedige oogst kon het hooi niet allemaal op zolder en moest een hooischelf naast de boerderij worden gemaakt. Als alle hooi op de schelf zat kwam rietdekker Kees Zaanen uit Hoornaar om er een dak op te maken. Later werd dat gedaan met zinken golfplaten.

In het najaar kwam de pulpschuit. Met de kruitwagen over een lange plank werd de pulp uit de schuit gereden. De bietenpulp moest flink worden aangetrapt en daar moesten wij bij helpen. Zolang we maar niet in de weg liepen was alles goed, òs we maar flink heen en weer liepen. Voor ballast op de pulphoop gebruikte men zand. Dat werd gehaald naast het oude ruitersportterrein in Overslingeland, waar een donk net boven het maaiveld uit stak.

Op zaterdag en zondag mocht ik wel eens met mijn vader mee gaan melken, tenminste als hij met de bandenwagen ging. Dikwijls ging hij met een transportfiets met melkbussen, emmer en veekoeken voorop. Wonderwel is hij nooit met het hele zaakje in de sloot terecht gekomen. Eén keer was het kantje boord. De transportfiets was een zogenaamde doortrapper. Dat wil zeggen dat er geen terugtraprem op zat en als het achterwiel draaide, de trappers altijd meedraiden. Op de terugweg, bijna aan het eind van de Middenweg, kwam zijn broekspijp tussen de ketting terecht. Hij wist nog te stoppen zonder te vallen en zijn been te breken, maar stond wel, als geketend aan de fiets, te wachten tot iemand zou komen om hem te helpen. Gelukkig kwam Cees de Jong Dzn. Langs, die hem bevrijd heeft uit zijn benarde positie. Wat ik me nog levendig herinner, waren de gesprekken tussen Goof de Jong en mijn vader als ze in de winter op stal -ieder onder een koe- zaten te melken. Het ging dan naast de dagelijkse zaken ook over de fokkerij. Goof was een fervent aanhanger van de KI-vereniging. Onder het melken en soms als zijn broer Of kwam, werden de voors en tegens van de verschillende stieren en koeien tegen elkaar afgewogen. Als kind snapte ik dat natuurlijk nog niet allemaal. Later begreep ik dat toen de basis werd gelegd voor de veestapel die in latere jaren tot de top van de streek zou behoren.

Halverwege de jaren vijftig waren maaimachines, hooischudders en hooirijf gemeengoed geworden. Ook kwamen de eerste loonbedrijven met een tractor. Gerrit Verspui uit Hoornaar had een tractor met een meststrooier, waarmee de mesthoop werd weg gereden. Het laden was nog wel handwerk, maar het lossen en verspreiden over het land niet meer. Bart van der Ham was in het bezit van een kunstmeststrooier, een langwerpige, houten bak, met aan de onderzijde regelbare klepjes. Boeren, die bij Bart kunstmest kochten, kwamen de strooier met een los paard ophalen. Op een gegeven moment werd er een triangel aan gemaakt, als teken dat de tractor de overhand kreeg op de paarden. Al snel daarna stond dat ding ongebruikt achter het huis. Er was kennelijk ook al een opvolger. Wij gebruikten het apparaat nog wel eens met het wegekruipertje spelen, net als de oude, houten gierkist. Het waren allemaal tekenen dat arbeid duurder werd. Het was voor een boer bijna niet meer op te brengen er een arbeider op na te houden. Zo ook bij Goof de Jong. Hoeveel pijn het ook deed voor zowel Goof als mijn vader, het kon niet langer opgebracht worden met een volwassen arbeider door te gaan.

In 1958 is mijn vader bij 'Betondak' in Arkel gaan werken. Thuis heeft hij nog jaren zelf varkens gehouden voor de fokkerij en kippen voor de verkoop van eieren. Toen was er aan de eieren nog wat te verdienen; arbeid rekende je tenslotte niet. Samen met mijn broer bracht ik veel eieren naar een melkboer in Gorinchem. Voor de grootste eieren -die we nu biologisch zouden noemen- kregen we 18 cent (in guldens) per stuk. Het was niet allemaal goud wat er blonk. Inmiddels waren we naar de Lage Giessen in Hoornaar verhuisd. Daar hadden wij

Mechanisatie bij het hooien.

een flinke akker en een boomgaard bij het huis. Om het gras in de boomgaard kort te houden had mijn vader twee schapen en een geit aangeschaft, tot groot verdriet van ons. Geitenmelk vonden we niet lekker, ook niet in de koffie. Mijn oudere broers konden de schapen wel vermoorden. Als ze 's avonds (te) laat thuis kwamen, waren het net waakhonden die aansloegen. Op een dag kwamen opa en opoe uit Friesland op bezoek. Opa was in onze ogen een groot geitenkenner, want hij zei tegen mijn vader: "Geiten in een boomgaard gaat nooit goed. Het tocht er te veel en als je het slecht treft gaat het beestje zomaar dood". Gelukkig trok mijn vader zich dat aan en verkocht de geit. Ook de schapen werden na een jaar verkocht, met een totale winst van twee gulden en vijftig centen!

Inmiddels zijn we in de jaren zestig aangeland en veranderingen op de boerderij gaan in een steeds sneller tempo. Veel werk is overgenomen door loonwerkers. Tractoren en melkmachines beginnen gemeengoed te worden. Paardenliefhebbers beginnen te klagen, want er zijn bijna geen paarden meer. Alleen de grotere bedrijven kunnen het zich nog permitteren een arbeider in dienst te hebben. Dan komt het ruilverkavelingsplan dat heel veel tongen los maakt. Niet alleen onder de boerenbevolking is dit het gesprek van de dag, ook bij ons aan tafel is er veel over gesproken. Mijn vaders hart lag nog te veel op het boerenland om zich er niet om te bekommeren. De start van de daadwerkelijke uitvoering van het plan in 1968, heeft hij niet meer meegemaakt. Een jaar eerder, in 1967, is hij op 57 jarige leeftijd overleden. Inmiddels ben ik zelf 58 jaar en moet tot mijn schande bekennen dat ik bijna niets meer weet van wat er zich op een boerderij afspeelt. De hiervoor beschreven twintig jaren hebben veel veranderingen gebracht. Als plattelandskind begreep je redelijk hoe de zaken op een boerderij in elkaar staken. In de ruim 30 jaren

erna zijn de veranderingen veel drastischer geweest en nog sneller gegaan. De ruilverkaveling bracht een grote omwenteling op gang.

Hoe lang zal het nog duren voor de verkaveling van de verkaveling een feit is en de boer gerust een dagje met vrouw en kinderen naar de Efteling kan gaan, terwijl het werk door een robot wordt gedaan. Hij hoeft dan alleen maar op tijd zijn mobieltje in de gaten te houden of de stroom niet is uitgevallen. Het lijkt overdreven, maar ver weg is dit echt niet meer. Als de huidige ontwikkelingen binnen Europa doorzetten, zal er iets moeten gebeuren om het voor een boer nog rendabel te maken te kunnen produceren. Het klinkt in dit verband bijna belachelijk, maar dit verhaal is geschreven in het jaar van de boerderij, anno 2003. Dan hebben we het over de boerderijen van vóór de ruilverkaveling, uit de tijd dat elke streek -hoe dicht soms bij elkaar- zijn eigen boerderijtype had. Die boerderijen zijn een stukje nationaal cultuurbezit. Daar staan wij zelf in de tijd nog zo dicht bij, dat we dikwijls niet beseffen hoe zuinig we er op moeten zijn. Niet alleen om te zien hoe het ooit is geweest, maar ook om het aan ons nageslacht door te kunnen geven en onze leefomgeving variabel en leefbaar te houden. De huidige boerderijen zijn in principe door heel ons land van dezelfde opzet, zo efficiënt mogelijk. Dat moet ook wel, anders kunnen de boeren het hoofd helemaal niet meer boven water houden. Aan ons, als burgers, rest de taak -ik zou bijna zeggen de plicht- de oude boerenhoeven in stand te houden. Wie van ons heeft er eigenlijk geen boerenbloed in zijn aderen?

Bijdrage : Historische Vereniging Hoogblokland, Hoornaar en Noordeloos.

Tekst : M. Mollema.

Foto's : Collectie J. van Oostrum.

Genodigden bij de opening van het slachthuis d.d. 26 april 1927.

MODELBOERDERIJ 'DE TINEKESHOEVE' TE GORINCHEM

Van oudsher waren er binnen de stadswallen van Gorinchem boerderijen. Niet alleen was er tot ver in de 19^e eeuw ruimte genoeg, ook was het strategisch van belang om de bevolking tijdens een eventueel beleg van voedsel te kunnen voorzien. De Boerenstraat dankt er haar naam aan.

Hier zullen wij ons beperken tot een bijzondere boerderij uit de 20^e eeuw, de Tinekeshoeve. Het initiatief tot de stichting van deze boerderij werd genomen door de koopman Daniel Jacques du Croo sr. (1829-1924) en zijn zoons Christiaan Jan Baptist (1867-1926) en Daniel Jacques (1870-1952). Du Croo sr. had zijn dochter Hubertha Maria reeds in 1892 de eerste steen laten leggen van de Berthas-Hoeve aan de Laagdalemsweg 20, die nog steeds bestaat.

Op 4 juli 1913 richtten senior en zijn twee zoons de 'N.V. tot exploitatie eener modelboerderij genaamd Tinekeshoeve' op¹. Het doel van de N.V. omschreef men als: "het daarstellen en exploiteren ener boerderij in de uitgebreidste zin, in het bijzonder het kopen en huren van landerijen, het aanschaffen en veredelen van paarden en ander vee, het verkopen dier zaken en het verkopen van produkten". Er waren honderd aandelen van f 1.000,00, waarvan 25 direct waren geplaatst en volgestort en de overige vóór 1923 zouden volgen. Voorts waren er tien oprichtersbewijzen van f 1.000,00 ten name van senior.

Senior bracht een aantal huizen met schuur, stallen en tuin in, alles groot 4.620 m² en ter waarde van f 9.500,00, alsmede paarden en vee, landbouwwerktuigen en gereedschappen. Volgens de statuten had een aandeelhouder maximaal drie stemmen. C.J.B. du Croo was directeur en zijn dochter Martina (geboren in 1903) was de naamgeefster van de hoeve.

De N.V. kreeg op 22 september 1913 vergunning voor de bouw van het hoofdgebouw van de Tinekeshoeve aan de Vissersdijk 44, achter de woning van de directeur. De Gorcumse bouwkundige Aarf Benders Wz. ontwierp een gebouw lang 38, breed 15 en hoog 11 meter. De eerste 2,5 meter van de gevel werd opgetrokken in waalsteen, waarboven kalkzandsteen kwam. Dit laatste bouw materiaal pleisterde men af met gewone portlandcement, om daarna in wit cement en Haags zand helder wit af te werken. De ijzeren ramen waren voorzien van blauw glas en blauw-witte luiken. De houten kap, gesteund door ijzeren kolommen, werd gedekt met 'brandvrij rief' en verglaasde tuile du nord-pannen. Voor het vee sloeg men een welput². Een bijbehorend

koepelvormig gebouwtje was ingericht als laboratorium en kantoor.

In 1915 volgde de afbraak van een bestaande stal en de bouw van een koetshuis met remise, alsmede van een overdekte mestvaalt, alles naar ontwerp van Benders³. Zeker zo belangrijk dit jaar was op 1 maart de afgifte van een hinderwetvergunning voor een stoomketel van 6 atmosfeer en een stoomwerktuig van 5 paardenkracht, die de aandrijving verzorgde van een strosnijmachine, graanmolen, bietensnijder, flessenreiniger en -vuller, karn, boterkneder, koelmachine en centrifuge⁴. Eind 1916 ontwierp Benders nog een bijgebouw, een kalverstal⁵.

Voor het spoelen van de flessen dacht men aanvankelijk gebruik te kunnen maken van een nortonwel, maar op aandringen van de gemeente realiseerde men toch een aansluiting op het waterleidingnet⁶.

De Nieuwe Gorinchemsche Courant van 13 juni 1915 was vol lof over de Tinekeshoeve, die twee dagen later in exploitatie gebracht zou worden. Rondgeleid door de directeur merkte men op, dat ondanks de buitentemperatuur van 30 °C overal in het gebouw koelte heerste dank zij de Boyl-ventilators. De boerderij was "een sieraad voor de stad" en de praktische inrichting "perst zelfs een leek bewondering af", zo schreef de krant.

Niet iedereen was gelukkig met de nieuwe boerderij. De leverancier van gepasteuriseerde melk W. Roest plaatste op 14 en 17 oktober advertenties in de krant, waarin hij erop wees dat rauwe melk zoals van de Tinekeshoeve nimmer zonder infectiegevaar kon zijn. Hij suggereerde ook, dat de boerderijen in Schelluinen en Dalem (de Berthas-Hoeve), waarvan de Tinekeshoeve voor haar melkprodukten melk betrok, wel eigendom konden zijn van de N.V., maar dat het vee aldaar toebehoorde aan boeren die geen vergunning hadden en mogelijk onrein water gebruikten om het vaatwerk te spoelen. Het onder rijkstoezicht tuberculineren van vee geschiedde met het oog op het fokken en had niets te maken met de kwaliteit van de melk. De Tinekeshoeve zette naast de tweede advertentie van Roest een eigen advertentie met uitnodiging aan iedereen om zich ter plaatse te overtuigen en de verzekering dat haar flessenmelk wel degelijk zonder bezwaar rauw kon worden gedronken.

Begin 1918 kon Roest de toegenomen concurrentie nog steeds niet zeffen. Als voorzitter van de Gorinchemsche Melkverkoopersvereniging diende hij een klacht in bij de gemeente. Volgens

1 Notaris H. Anderson, akte 2277.

2 bouwvergunning 70.

3 bouwverg. 33, 40 en 65.

4 Archief gemeentebestuur, Hoofdstuk 31, nr. 71, 1915, 67/278; H 31-78, 1915, 67/235; H 31-62, 1915, verg. 3.

5 bouwverg. 88.

6 H 31-71, 1915, 44/549 en 680; H 31-78, 1915, nr. 44/560 en 644.

hem was inmiddels wel vijftiende van de melk van de Tinekeshoeve afkomstig van anderen (de N.V. had inderdaad contracten met vijf Schelluinse boeren) en verkocht de Tinekeshoeve de melk boven de vastgestelde maximumprijs van 17 cent per liter. De gemeentepolitie ging op onderzoek uit. Helaas liet de melkrijder Cornelis Versluis, die voor de Tinekeshoeve melk bij de klanten thuis bezorgde, zich niet zo makkelijk pakken. Geen enkele klant betaalde contant. Pas bij een adres in de Burgstraat kon een schaduwende agent een heterdaadje constateren. Nu bleek dat de Tinekeshoeve inderdaad 18 cent voor haar eigen modelmelk en 14 cent voor andere melk per fles van 0,8 liter rekende⁷. Later werd er ook nog proces-verbaal opgemaakt voor het aanleggen van de melk met water⁸.

In de horeca was de modelmelk verkrijgbaar bij de melksalon van B. Groeneweg v/h P. Biemond aan de Gasthuisstraat 48⁹.

Kritiek kwam niet alleen van concurrenten, maar ook van de huisarts dr. M.A. van Andel. In maart 1916 schreef hij een brief aan de Gezondheidscommissie voor Gorinchem en omstreken. Een patiënt van hem had namelijk tyfus gekregen. Deze had ongekoekt leidingwater gedronken, maar ook melk van een melkboer (welke melk de patiënt uit voorzorg had gekookt) en melk van de Tinekeshoeve. Deze laatste melk had hij niet gekookt, omdat de Tinekeshoeve zich als modelboerderij annonceerde. Dokter Van Andel vroeg zich nu af, of de Tinekeshoeve eigenlijk niet gevaarlijker was dan een willekeurige andere melkleverancier, want het publiek stelde wellicht ten onrechte vertrouwen in de 'modelmelk'. Te meer was de in de Tinekeshoeve bereide melk te wantrouwen, omdat hier ook melk van andere boerderijen van Du Croo werd aangevoerd en mogelijk in aanraking kwam met de modelmelk.

Van Anders collega S. Biegel, lid van de Gezondheidscommissie en wethouder van Gorinchem, zag het gevaar niet zo. Toevallig had het college van burgemeester en wethouders de tyfusgevallen in het algemeen al besproken en de conclusie was geweest, dat men, gelet op de geringe omvang van de ziektegevallen, geen onrust onder de bevolking moest oproepen door maatregelen te nemen. Zeker diende men ook de militaire autoriteiten niet in te lichten, want anders trokken die de verloven in, wat voor velen een groot geldelijk nadeel zou betekenen.

Dr. G.J. van Meurs, een ander lid van de Gezondheidscommissie

en tevens gemeentescheikundige, was het echter geheel eens met Van Andel. De bereiding van de modelmelk was volgens hem precies dezelfde als die bij iedere andere boerderij, zodat de melk even nadelig kon zijn als die van anderen.

Een derde lid van de commissie, de houthandelaar L.A. Burgers, bepleitte een onderzoek ter plaatse, maar op voorstel van de voorzitter (mr. W. Lulofs, kantonrechter te Vianen) werd besloten de zaak aan te houden en ondertussen in de kranten een oproep te plaatsen dat alle melk, van welke leverancier dan ook, eerst gekookt diende te worden¹⁰.

Bijna een jaar later meldde Van Andel weer een tyfusgeval. Ook deze zieke had ongekoekte melk van de Tinekeshoeve gedronken. Nog dezelfde dag bracht de Gezondheidscommissie een bezoek aan de boerderij. Met het oog op de getroffen maatregelen aldaar achtte de commissie het vervolgens niet gewenst publiekelijk tegen de Tinekeshoeve te ageren. Wel plaatste men nogmaals een advertentie in de kranten van eerdergenoemde strekking¹¹.

In 1919 deed de N.V. mee aan een tentoonstelling annex wedstrijd van de afdeling Gorinchem e.o. van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw. Ondanks het grote aantal inzendingen van de N.V. voor dit evenement, sleepte men slechts enkele en dan nog vooral mindere prijzen in de wacht. De N.V. presenteerde: de hengst Evagore (3e prijs voor de beste afstammelingen), de merries Arina I, Janneke (gedeeld 3e bij het concours hippique) en Freule, enkele veulens (waarvan één een eervolle vermelding), de stier Harold, de koeien Alvina, Bontje, Betsy, Mina (eervolle vermelding), Fransje, Fientje, Hilda, Helena, Elsje, Eefje en Eleonora, vijf rammen (waarvan één de 1e prijs) en zes oaien van het Lincolnras, vier vette varkens, zeven fokvarkens van het Berkshireras, melk, melkproducten, verpakte roomboter, verbeterde Wilhelminatarwe, Petkuserrogge (1e prijs), zegehaver, bruine bonen, voederbieten, suikerbieten, mangelwortelen, vroege aardappelen (namelijk schoolmeesters, paarsputjes en Helouwse kralen), vijf soorten late aardappelen (2^e prijs), witte wortelen (1^e prijs) en diverse groenten (1^e prijs)¹².

Ondanks de twijfels die er waren, zal de modelboerderij zeker een vooruitgang zijn geweest voor agrarisch Nederland. Een zoon van D.J. du Croo jr. vertelde, dat de verpakking van melk

7 H 31-71, 1918, 28-15; proces-verbaal gemeentepolitie 51 van 1918.

8 proces-verbaal 309 van 1919.

9 Nieuwe Gorinchemsche Courant 24-6-1915.

10 H 41-69, 1916, nr. 28; H 41-66, 13-3-1916.

11 H 41-69, 1917, nr. 14; H 41-66, 12-2-1917.

12 Feestwijzer voor de landbouwtentoonstelling ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan der afdeling Gorinchem en omstreken van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te houden op 8, 9, 10, 11, 12 en 13 september 1919 Buiten de Waterpoort te Gorinchem; NGC 10-17 sep. 1919.

Aanzichtkaart van de Tinekeshoeve.

in flessen met capsule toen iets heel nieuws was. Zelfs vanuit Duitsland en Denemarken kwam men hier kijken¹³.

Wel is de vraag hoe betrouwbaar de herinneringen van junior waren. Zo meldt hij dat de hierna beschreven brand plaats vond op 9 juni 1916, op zijn zesde verjaardag. Nu was de brand in feite, op een dag na, twee jaar later en de kleine Du Croo werd toen acht.

In de middag van 28 februari 1916 was vermoedelijk een vonk uit de schoorsteen de oorzaak van een brandje in de zogenaamde onbrandbare dakbedekking. Gelukkig had bedrijfsleider Douwe Boersma met zijn personeel aan enige emmers water voldoende om erger te voorkomen¹⁴. Boersma kon blijkbaar goed leiding geven, want kort na de brand vertrok hij naar Arkel, waar hij directeur werd van de coöperatieve stoomzuivelfabriek 'De Linge'¹⁵. Van 1917-1922 was Gerrit Hegen bedrijfsleider.

Zeker zal de goede afloop van de brand ook te danken zijn geweest aan het geprepareerde riet. Op 23 april 1914 hadden allerlei autoriteiten en architecten op het terrein van de in aanbouw zijnde Tinekeshoeve (het hoogste punt werd die dag

bereikt) een demonstratie gezien van het verschil in brandbaarheid tussen gewoon riet en het riet dat behandeld was met een uitvinding van de Gorcumse riethandelaar en aannemer H. Dubbeldam Hz. De proef was zeer geslaagd en Dubbeldam bracht onder de firma Industriële Maatschappij Protector een Ansichtkaart in omloop met op de voorkant de Tinekeshoeve en op de achterkant een lijst van 46 plaatsen in Nederland waar het brandvrije riet was toegepast¹⁶.

Anders liep het af met de brand die op 8 juni 1918 om vier uur 's middags op identieke wijze ontstond. De brand werd gevoed door drie wagons stro en 5.000 kg hooi op zolder. Pas na bijna een uur kwam bij de gemeentelijke brandweer een alarm binnen. Met groot materieel rukte men uit, terzijde gestaan door de garnizoensbrandweer. Helaas kon de grootste bluskracht, te geven door een stoomspuit, pas na veel vertraging ingezet worden. De stoomspuit moest namelijk het bluswater betrekken uit de Haven en de slangen sprongen door de grote afstand en de daarmee gepaard gaande hoge waterdruk. De daken van de naburige watertoren en een bijbehorende kolenloods vatten ook vlam,

¹³ Jeugdherinneringen, afl. 2 / D.J. du Croo. - In: Oud-Gorcum Varia, nr. 8 (1987), p. 17-32, ald. p. 20.

¹⁴ NGC 2-3-1916.

¹⁵ proces-verbaal 406 van 1916.

¹⁶ NGC 26-4-1914.

maar het blussen daarvan was geen probleem. De verdieping van de Tinekeshoeve brandde echter geheel uit. Slechts aan de monierbetonnen vloer van de verdieping was het te danken, dat de begane grond met het daar aanwezige materieel gespaard bleef. Gelukkig was men behoorlijk verzekerd¹⁷.

De N.V. Tinekeshoeve bezat ook diverse landerijen in Gorinchem en Hoogblokland. Met een hittekar trok men erop uit om de koeien daar te melken. Directeur Du Croo gebruikte een tilbury als hij zelf ging kijken¹⁸. De oppervlakte van de Gorcumse landerijen bedroeg 69.949 m² ¹⁹.

In een willekeurige week, van 2 tot 8 december 1917, verkocht de Tinekeshoeve 1.733 liter volle melk binnen Gorinchem (5% van de Gorcumse handel) en 20 liter ofwel 1% erbuiten. Verder sleeft men slechts 16 liter karne- en tapmelk (1% van het Gorcumse totaal). Men verkocht 256,5 liter rauwe melk tegen verminderde prijs aan zieken, zwakken en kinderen. De prijs hiervan werd vastgesteld op basis van ministeriële richtlijnen (2% van de Gorcumse handel)²⁰.

Na een langdurige ziekte overleed op 21 maart 1926 directeur Du Croo. Volgens een 'in memoriam' had hij zijn liefde aan de landbouw en veeteelt verpand en de mooie Tinekeshoeve tot ver buiten de stad bekendheid weten te geven. Verder was hij sinds de oprichting in 1912 directeur van de Coöperatieve Boerenleenbank Gorinchem en omstreken en bestuurslid van de afdeling Gorinchem e.o. van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw. Men karakteriseerde hem als bescheiden, talentvol, geduldig en een man van initiatief en durf, met een helder hoofd, wetend wat hij wilde. Zijn onafhankelijke geest bleek ook uit het feit dat hij had gekozen voor de toen nog weinig gebruikelijke crematie²¹.

Na het overlijden van de directeur was het snel gedaan met de Tinekeshoeve. Het terrein met opstallen kwam volgens de gemeente in aanmerking als locatie voor een gemeentelijk slachthuis. De weduwe van Du Croo wilde het geheel wel verkopen voor f 40.000,00. De Arnhemse architect W.F.C. Schaap begrootte de aanpassing van de gebouwen op f 52.000,00. Hoewel een andere locatie, dicht bij het spoor, nog meer in aanmerking kwam, is de Tinekeshoeve toch in gebruik gekomen als slachthuis. Het plan om te komen tot de stichting van een slachthuis was namelijk overgenomen door de Gorinchemsche Slagersvereniging, die daartoe de Coöperatieve Vereeniging 'Gorkumsch Coöperatief Openbaar Slachthuis' oprichtte²².

Deze vereniging kocht begin 1927 de Tinekeshoeve en verkocht een deel van het terrein direct door. Hier werden de woningen Vissersdijk 52-62 gebouwd. Men liet de Gorcumse architect B. van der Zijpp de verbouwing van 's lands eerste particuliere abattoir ontwerpen, welke nu begroot werd op f 10.000,00. Het koetshuis (Vissersdijk 46) veranderde voor f 2.500,00 in een woning.

Op 16 maart 1931 woedde in de voormalige Tinekeshoeve alweer een brand, de derde. De gehele kap brandde uit, maar het aanwezige slachtvee kon gered worden²³. Men was goed verzekerd en naar ontwerp van Van der Zijpp werd de kap nu vervangen door een plat dak met gedeeltelijk een verdieping, welke verbouwing naar schatting f 9.000,00 kostte.

Tot 1 april 1981 bleef het slachthuis in gebruik, waarna een nieuw verrees aan de Avelingen-West en de gebouwen aan de Vissersdijk in september werden afgebroken²⁴.

Bijdrage : Historische Vereniging Oud-Gorcum.

Tekst : R.F. van Dijk.

Foto's : Collectie Stadsarchief Gorinchem.

¹⁷ H 31-71, 1918, 10b-2; NGC 13-6-1918; jaarverslag brandspuitmeester 1918.

¹⁸ Verhalen van Gera, afl. 2 / Gera Elkerbout-Versluis. - In: Oud-Gorcum Varia, nr. 26 (1992), p. 26-32, ald. p. 26-28.

¹⁹ Kadastrale artikels 4457, 4469, 4471.

²⁰ H 45-6^e.

²¹ NGC 27-3-1926.

²² H 31-71, 1926 en 1927, 27-1.

²³ NGC 18-3-1931; H 31-71, 1931, 27-5.

²⁴ Gorinchem in bedrijf / A.J. Busch. - Alphen aan den Rijn : Repro-Holland, 1992. - (Midden-Holland in bedrijf-reeks ; deel 5). - p. 69-70; Nieuwsblad voor Gorinchem en omstreken 18-9-1981, p. 1.

KLAAS UILKEMA BEZOEKT MEERKERK

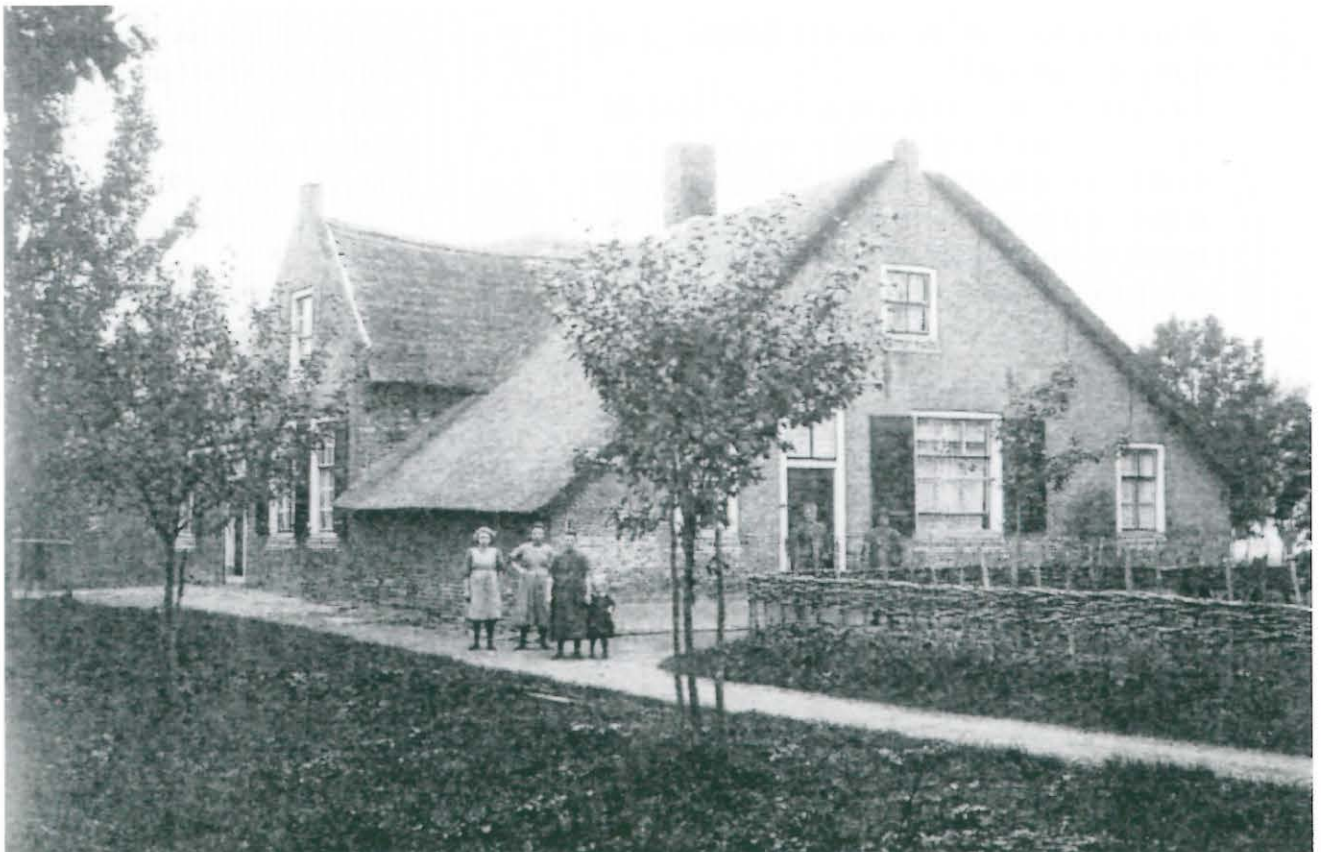
Iedereen heeft op school geleerd dat de boerderijen in Nederland kunnen worden onderverdeeld in de kop-hals-romp boerderijen uit Friesland, de daaraan verwante stolpen in Noord-Holland, de vierkante, gesloten hoeven in Limburg, en nog wat soorten boerderijen daartussen. Nu leefde heel lang de mening dat de soorten boerderijen die we in ons land kennen, direct zijn te verklaren uit de 'stammen': De Friezen, de Franken en de Saksen. Elke stam had zijn eigen wijze van boerderijbouw, en die werd van vader op zoon overgeleverd. Zo was het altijd geweest, en zo zou het ook altijd wel blijven. Dit was een statische visie op de ontwikkelingsgeschiedenis van de boerderijen. Eén van de eersten die deze theorie in twijfel trok, was Klaas Uilkema (1873-1944). Hij was een Friese boerenzoon die werd opgeleid tot onderwijzer, en later landbouwonderwijzer. Hij begon zich te verdiepen in de rundveestalling, en breidde dit onderzoek uit naar de bouwgeschiedenis van de Friese boerderijen. Het boek dat hij hierover schreef werd goed ontvangen. En Uilkema kwam in contact met een Leidse hoogleraar, van wie hij de opdracht kreeg om zijn onderzoek naar boerderijen uit te breiden. Met dit onderzoek zou hij het hele land bestrijken en alle boerderijtypen onderzoeken.

Uilkema keek verder dan alleen het uiterlijk van de boerderijen.

Zijn agrarische achtergrond bracht hem tot het ontwikkelen van een dynamische visie: alle veranderingen in de boerderijen hebben een bedrijfstechnische oorzaak. Zo probeerde hij de veranderingen aan boerderijen en de verschillen tussen de typen boerderijen te verklaren. Hij kreeg gelijk, en de 'stammentheorie' had afgedaan.

Tussen 1918 en 1933 reisde hij het hele land door, op de fiets of op de motor om boerderijen te documenteren. Hij maakte circa 400 opmetingen en enkele duizenden foto's. Hij besteedde veel aandacht aan de gesprekken met de boerenbewoners. Hij informeerde naar de gebruiken, en de streekeigen benamingen. De gegevens van Uilkema zijn van onschatbare waarde voor liefhebbers van boerderijen en van streekeigen tradities. In de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden heeft Uilkema niet zoveel werk verricht. Hij onderzocht boerderijen in Groot-Ammers, Otfoland, Hoornaar, Oosterwijk, Leerbroek en Meerkerk. Op dit laatste onderzoek gaan we hier dieper in.

Uilkema bezoekt op 3 oktober 1924 de boerderij van Piet Versteeg, Burggraaf 6 te Meerkerk. Een oude boerderij op een woonheuvel, idyllisch gelegen achter een boomgaardje met een notenboom en met een groentetuin voor het huis, omgeven door

Burggraaf 6 te Meerkerk.

horden. Voor de idylle komt Uilkema niet. Hij wil de boerderij zien.

De boerderij heeft een vloedstal, waarop één rij koeien kon staan, en ook een groot deel van het hooi hoog en droog kon worden opgeslagen. Deze verhoging strekt zich uit over een zijbeuk en over een groot deel van de binnenstijruimte. Deze vloedstal werd niet alleen gebruikt in tijden van hoog water, maar de koeien stonden hier permanent. Uilkema beschouwt deze boerderij als een voorbeeld van een vroege ontwikkeling van de Alblasserwaardse boerderij. Zo is deze vloedstal een opvolger van primitieve aarden vluchtstal in het achterhuis tegen de brandmuur¹, en als voorloper van de veel vaker voorkomende waterzolder, met dikke balken boven de gewone koestal. Er zijn meer maatregelen tegen hoog water.

Versteeg vertelt en Uilkema schrijft het op. Zo is boven de woonkeuken een zolder die in geval van 'prijkel?' bewoonbaar gemaakt kan worden. Er is nog steeds een deur in de brandmuur, waardoor men bij hoog water van deze tijdelijke woonkamer door het 'koppelhuis' in de stal kon komen.

Versteeg vertelt uit overlevering dat dit allemaal nog niet hoog genoeg was. Bij de laatste watersnood moest men de zolder verlaten via het dak; de zolder stond nog onder water.

De stal heeft een 'erden deel' tussen de 'gebeinten'. In de paardenstal zit een 'krebbe'.

De koeien staan tussen 'stalstaken' op de 'plating'. De mest valt in de 'groep' en gaat door de 'mestblinden' naar buiten.

's Zomers werd het hooi als eerste op de deel opgetast, tot aan de 'geul'. Dan komen de koeien op stal en zij 'vreten vijf á zes dagen uit eigen beweging een mooi scherp afgesneden hoek in het hooi. Dan wordt anderhalve meter langs 't gebint afgestoken met een graaf of stikmes' om een looppad voor de koeien langs

te maken. Daar ligt dan een straatje en zo kan dit looppad als voergang dienen.

Dat het hier uit boerderijhistorisch oogpunt om een interessant object gaat is wel duidelijk. De boerderij staat er nog steeds en is sinds 1924 maar weinig veranderd. Zo is het -zover ik weet - nog de enige boerderij in de Alblasserwaard waarin nog een karnmolen aanwezig is. Echter door achterstallig onderhoud en jarenlange leegstand, is het behoud van de boerderij onzeker geworden. De Stichting Boerderij & Erf Alblasserwaard-Vijfheerenlanden heeft voor dit pand de status van beschermd Rijksmonument aangevraagd. Dat betekent dat de boerderij niet mag worden gesloopt, en dat bij verbouw rekening moet worden gehouden met de karakteristieke en monumentale waarden van de boerderij. Daar staat een financiële bijdrage van het rijk tegenover. De procedure is nog niet afgerond, maar er is inmiddels een restauratieontwerp beschikbaar, waarbij de boerderij -tot twee woningen verbouwd- weer geheel tot zijn recht komt.

Bijdrage : Stichting Vrienden van Historisch Meerkerk.

Tekst : P.T. den Hertog.

Literatuur : Olst, E. van: Uilkema, een historisch boerderijonderzoek, Arnhem, 1991.

Olst, E. van: Landelijke Bouwkunst Zuid-Holland, Provinciale documentatiemap, Arnhem, 1994.

Groningen, Catharina L. van: De Alblasserwaard (De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst), Zwolle, 1992.

Verhagen, P.: De Stern van het water, Molenaarsgraaf, 1987.

Foto : Collectie Stichting Historisch Boerderij Onderzoek te Arnhem.

¹ Verhagen noemt dit een 'waterbult'.

² Prijkel, perikel, (dreigend) gevaar, vgl. Lat. Periculosus, gevaarlijk.

DE EERSTE ZUIVELFABRIEK IN DE STREEK

Begin 19^e eeuw waren de dorpen Giessen-Nieuwkerk, Peursum en Giessen-Oudekerk puur agrarische dorpen. Het ambachtelijke in die dorpen bestond uit bedrijfjes die nodig waren voor het maken en repareren van datgene wat toen bij de boeren in gebruik was. We denken aan materiaal voor de zuivelbereiding zoals kuipen en kaasvaatjes. De hooiwagen, brik en stortkar werden ter plaatse gemaakt en onderhouden door de wagenmaker. Uiteraard waren er ook smederijen voor onderhoud aan boerengerei en voor het beslaan van de paarden. Soms was er ook een kuiper. In de meeste dorpen waren er, voor de bouw en onderhoud van boerderijen en woningen, aannemers, schilders en fimmerlieden en soms ook een rietdekker. Industriële of mechanisch bedrijvigheid was er niet.

De meeste boerenbedrijven kenden naast de veehouderij ook hennepsteelt. Hennep was in het verleden belangrijk voor de touwen en zeilen van de scheepvaart. Deze regio lag relatief dicht bij de grote rivieren, scheepswerven en bedrijven die met de scheepvaart te maken hadden. De hennepsteelt was lange tijd lucratief. Dit veranderde in de tweede helft van de 19^e eeuw. De zeilvaart veranderde in stoomvaart. Hierdoor nam de vraag naar touwen en zeilen af, dus ook naar hennep. De hennepsteelt stortte in. Hennepakkers werden weer grasland en mest die anders vaak naar de hennepakkers ging kwam weer ten goede aan het grasland. Hierdoor kon men vaak wat meer vee houden en de melkproductie ging omhoog. De dagelijkse melk moest altijd op de boerderij verwerkt worden, meestal door de boerin. Door die toegenomen productie werd de verwerking van de dagelijkse melk met de middelen van die tijd steeds zwaarder.

Hierdoor werd het denken over mechanische zuivelbereiding op gang gebracht. Het initiatief om dit denken om te zetten in daden werd genomen door C.M. van Houweling. Later zal hij ook op diverse andere terreinen het initiatief nemen. Een man die dit ondersteunde en zeker genoemd moet worden was W. Slob senior. Ook was deze vaak medeorganisator bij andere activiteiten. Beide heren, vergezeld van nog twee belangstellende veehouders, gingen naar Noord-Holland om daar reeds bestaande zuivelfabrieken te bekijken. In Noord-Holland en Friesland had men door ontbreken van nevensteelt al eerder de behoefte gevoeld voor mechanische zuivelbereiding.

Na terugkomst werden er vergaderingen belegd in de plaatselijke cafés om te komen tot oprichting van een vennootschap, die de bouw van een fabriek zou laten uitvoeren. Hiervoor moesten eerst voldoende boeren worden gevonden die bereid waren hun melk aan de nieuwe fabriek te leveren.

In die tijd domineerden de boeren bijna op alle terreinen van het dagelijks leven. In de kerk, de school, de politiek, de economie, het polderbestuur en ook in veel verenigingen. Als boerenfamilies

aan elkaar verwant waren, kon men dikwijls van een machtsblok spreken.

Zo'n machtsblok vormden ook de initiatiefnemers en geldschieters die besloten tot de bouw van een zuivelfabriek. Mooi komt dat tot uitdrukking op de foto van die initiatiefnemers.

Nummers 1, 2, 3 en 4 zijn drie broers en een zuster. De vrouwen van nummer 1 en nummer 9 zijn zusters van nummer 5. Nummer 9 moet oom zeggen tegen nummer 6. Nummer 6 is de vader van nummers 7 en 8. Nummer 5 moet oom zeggen tegen nummer 10. Nummer 3 moet door zijn huwelijk oom zeggen tegen nummer 10. De vrouw van nummer 3 is een nicht van nummer 5.

Over een machtsblok gesproken. Dit machtsblok wordt bestuurlijk later nog uitgebreid, wat dan ook weer verstrekkende gevolgen heeft.

De opdracht tot de bouw van een fabriek werd gegeven. De aanneemsom bedroeg 21.410 gulden. De opening van de fabriek vond plaats op 22 oktober 1906.

De melk kon alleen geleverd worden door boeren die langs de Giessen woonden. De melk werd namelijk in de eerste jaren alleen per boot opgehaald. Een uitzondering vormden de boeren in de Lage Giessen (Hoornaar). Daar woonden namelijk de families Aanen en Hakkesteegt. De melk werd hier opgehaald per aak, via de Kromme Giessen en overgeladen bij de Appelmansheul op de boot die op de Giessen voer. Later ging men over tot aankoop van de eerste auto's, waardoor het leveringsgebied werd uitgebreid. Weer later werd ook de Vijfheerenlanden bewerkt. Het transport van die melk werd verzorgd door Joh. de Jong uit Hei- en Boeicop.

Het bestuur van de zuivelfabriek 'Samenwerking' bestond aanvankelijk uit drie personen. De eerste bestuurders waren C.M. van Houweling (voorzitter), F. van IJzeren en D.K. Aanen. Mede-initiatiefnemer W. Slob sr. werd hiervoor niet gekozen. Zijn zoon,

mr. Adr. Slob, advocaat in Rotterdam, werd aangetrokken als adviseur van de vennootschap. Deze mr. Adr. Slob was zeer onstemd dat zijn vader niet in het bestuur gekozen was. In de loop van een aantal jaren ging deze zich sterk verzetten tegen C.M. van Houweling en de andere leden van deze familie, die bij de zuivelfabriek betrokken waren.

We spreken over de eerste jaren van de 20^e eeuw. Eind 19^e eeuw had de doleantie plaats gevonden en was er ook in de genoemde dorpen een gereformeerde kerk ontstaan. Hierdoor kwam er een scheiding van geesten. De families Slob en Van Houweling waren beide gereformeerd. Mr. Adr. Slob kon in zijn verzet tegen C.M. van Houweling dan ook het gemakkelijkst steun vinden bij de hervormde en vrijzinnig-liberale boeren. Deze strijd, nu in enkele woorden samengevat, leidde tien jaar na de oprichting van de zuivelfabriek 'Samenwerking' tot een splitsing. Er werd een tweede zuivelfabriek opgericht in de gemeente Peursum. Deze fabriek, genaamd 'De Giessen', ging afgesplitst verder onder voorzitterschap van W. Slob jr.

Hiermee waren de problemen nog niet opgelost. Want in de loop van die voorliggende tien jaren waren op initiatief van C.M. van Houweling ook nog een Coöperatieve Landbouwvereniging opgericht (in 1908) en een boerenleenbank. Kassier van die boerenleenbank was P. Schakel, in wiens boerderij de bank was

gevestigd. Deze was inmiddels ook bestuurslid van de zuivelfabriek 'Samenwerking'. P. Schakel moest ook oom zeggen tegen C.M. van Houweling omdat hij niet van deze was getrouwd. De boeren die zich afgesplitst hadden en nu aandeelhouder waren van 'De Giessen' hadden hun geld ook op die boerenleenbank staan. Het was natuurlijk onverteerbaar dat de andere partij, die de boerenleenbank beheerde, kon zien hoe het de boeren die aangesloten waren bij 'De Giessen' financieel verging. Dus werd er een tweede Boerenleenbank opgericht, nu met een liberale signatuur.

Deze bank werd gevestigd in de boerderij van Teunis Kooijman, die heeft gestaan waar nu de kapsalon van Piet Eijkelboom is. Bij de splitsing van de zuivelfabrieken werd de zuivelfabriek 'Samenwerking' een coöperatie, nadat deze de eerste tien jaren een vennootschap was geweest.

Voor de oprichting van de zuivelfabriek in 1906 waren het meestal kaashandelaren van over de Lek die de kaas opkochten bij de boeren. Als deze met hun brikken de kaas kwamen ophalen, bracht men vaak ook veevoeder mee. Door deze handelaren werd 's winters ook wel eens uitstel van betaling verleend tot het voorjaar. Nu door toedoen van C.M. van Houweling een zuivelfabriek, een landbouwcoöperatie en een boerenleenbank waren opgericht, verloren deze handelaren hun handelsgebied. C.M. van Houweling was ook lid van de Provinciale Staten voor de Anti Revolutionairen. Veel van deze handelaren die ook AR-lid waren eisten dat C.M. van Houweling zijn zetel zou opgeven, wat ook gebeurd is. Het was spannend in de boerenwereld. In detail is het nog mooier.

Bijdrage : Geschiedkundige Vereniging Giessenburg en Schelluinen.

Tekst : H. Harrewijn.

Foto's : Collectie Geschiedkundige Vereniging Giessenburg en Schelluinen.

HENNEPTEELT

Het landelijk gebied van de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden is heden ten dage grotendeels veeteeltgebied. In vroeger tijd werd dit gedeeld met een ander gebruik: de hennepsteelt. In oppervlakte ging het hierbij om 6 tot 8% van de totale landbouwgrond, maar het eiste qua arbeid bijna evenveel tijd als de rest van het land.

Het feit dat hennep al duizenden jaren wordt verbouwd toont het belang aan van dit product, dat al ver voor het begin van onze jaartelling vanuit Azië in West-Europa terecht kwam en hier werd geteeld. Sinds de Middeleeuwen is de plant in ons land ingebur-

huten stonden vanwege het brandgevaar op enige afstand van de boerderijen, vaak tussen de hennepakkers of direct er achter. Op of om de kleine hennepcellen stonden rijen hoge knotwilgen om de windvlagen te breken. De akkers waren omgeven door sloten, die breed en diep waren en evenals de akkers en weiljes soms van een wat vreemde kromme vorm.

De grond waarin de hennep werd geteeld bestond uit zwart veen onder een dunne laag rivierklei en lichte, vruchtbare kleigrond met veel zwarte aarde of humusdelen. In deze grond kon het zaad snel kiemen en groeien. De eerder genoemde bolle akkertjes zijn hiervoor zeer geschikt. Ze zijn opgehoogd met baggerspecie uit de sloten en vooral met veel mest.

Na de IJsheiligen in mei, zaaide men vroeg in de morgen het zaad. Na een dag of vier kwam het al op. Kinderen kregen de taak om het jonge gewas te beschermen door de vogels te verjagen. De hennep kon, zeker bij goed weer, wel zo'n tien centimeter per dag groeien en bereikte uiteindelijk een lengte van ongeveer twee meter. Als het gewas voor spoedig groeide, hoefde er pas eind augustus aan te worden gewerkt. De mannelijke plant had omstreeks die tijd zijn functie vervuld door het leveren van het nodige stuifmeel, zodat de vrouwelijke plant het waardevolle zaad kon produceren. Hierdoor werden de mannelijke planten al spoedig geel (vandaar de naam geelling of gelling) en konden

worden geplukt en gedroogd.

De vrouwelijke plant kreeg de naam 'zelling' (zaadling, zaalling, zaling) vanwege het zaad dat ze tot ontwikkeling bracht.

Terwijl de zelling nog op de akker stond, werd al met het roten van de gelling begonnen. Dit is een rottingsproces dat diende om bast en vezels los te maken. Dit vond plaats in speciale rootsloten die men bij voorkeur bij de droogveldjes koos, wat het werk vergemakkelijkte. Nadat de gelling een dag of acht in de sloot gelegen had, werd gecontroleerd in hoeverre het lint losliet van de houtachtige delen. Dit gebeurde door de stengel te knikken en te draaien. Hierna volgde het drogen en werden de stengels opgebost. De bossen werden opgeslagen in de schuur of hooiberg.

De zelling werd na het plukken en drogen gedorst op een kleed of zeil, dat tijk of strijk werd genoemd. De hennepstijken hadden

Voormalige hennepakkers.

gerd als bron voor textielvezels en is dit tot midden/eind 19^e eeuw gebleven. De plant die tegenwoordig onder de naam *cannabis sativa* bekend is (drugs), werd toen voor die doeleinden onder de dertigste breedtecirkel verbouwd. Ten noorden hiervan was dit voor de fabricage van zeilen en touwen. Hennep geeft echter nog meer mogelijkheden. De zaden worden als vogelzaden gebruikt en de daaruit geperste olie (hennepolie) is onder andere als spijsolie, voor de zeepfabricage en als surrogaat voor lijnolie in verf, in gebruik. De perskoek dient als veevoeder.

De teelt van hennep vond niet plaats op grote, brede en lange percelen, zoals voor de veeteelt het geval was, maar op tientallen kleine bolle akkertjes, omzoomd door lage en kniehoge wilgenstruiken en soms door rijtjes knotwilgen. Erfussen, maar meestal erachter, lagen griendjes en eilandjes waarop hutten van riet en wilgenvlechtwerk met stenen ovens stonden. De braak-

Hennepbraak (collectie Museum De Koperen Knop).

forse afmetingen om te voorkomen dat er bij het dorsen wegspringend zaad verloren zou gaan.

De rooftijd van de zelling was vier dagen langer dan die van de gelling, want de stengels hiervan waren meer verhout doordat ze langer op de akker hadden gestaan.

In de herfst en de winter werd de gelling in de braakhut bewerkt. De zelling werd geschild bij het vuur in de boerderij. In de braakhutten stookte men de gellingstengels goed droog boven een klein vuurtje in de oven. Na het drogen volgde het braken in de aangebouwde hut. Deze hut was aan de oostkant open. Voor dit braken was een hennepbraak nodig. Met een dergelijk eenvoudig werktuig werden de houtachtige gedeelten van de stengels gekneusd en gebroken, waardoor de vezels vrijkwamen.

Een hennepbraak bestaat uit een vast raamwerk van vier eikenhouten latten (scheien) en een beweegbaar raamwerk met drie scheien die tussen de onderste vier passen. Met behulp van een in het bovenraam bevestigde wilgenhouten stok beweegt men dit raam op en neer waarbij de tussen de beide raamwerken gestoken stengels worden gekneusd. De arbeider staat bij dit werk naast de braak.

De vrijgekomen vezels, de 'rouwe hennep', werden op eenvoudige wijze schoongemaakt en vervolgens opgeslagen. Later boste men ze op.

In het algemeen leverde men de hennepvezels aan de opkopers die ze op de ter markt brachten waar touw- en zeilfabrikanten hun inkopen deden. Het samenbinden van de vezels werd gedaan door een door het provinciaal bestuur aangestelde en beëdigde hennepbosser.

Op de markt werd de hennep opgekocht om te worden verwerkt tot touw- en zeilwerk voor de scheepvaart en visserij.

De teloorgang van de hennepcultuur zette in met de opkomst van de stoomvaart, de concurrentie vanuit het buitenland en de import van andersoortige vezels. Na een korte opleving tijdens de eerste wereldoorlog kwam het einde van de eens zo belangrijke cultuur, die een grote bijdrage heeft geleverd aan de realisatie van de vele vaartochten naar de Oost en naar de West.

Bijdrage : Historische Vereniging Hardinxveld-Giessendam.

Tekst : E. Blokland.

Foto's : P.T. den Hertog en D.J. de Jong.

WOONHEUVELS

HET VERBORGEN VOETSTUK ONDER BOERDERIJEN

In Friesland worden ze 'terpen' genoemd en in Groningen 'wierden'. Maar voor de opgehoogde woonplaatsen in onze streek spreken we van 'woonheuvels' omdat er ogenschijnlijk geen streekeigen woord voor bestaat. Toch is dat niet het geval, want eeuwen geleden werden ze hier aangeduid als (huis)wer-ven. Sommige boeren spreken nog steeds over 'de wurf' waar je opkomt of afgaat. Dat deze benaming wat op de achtergrond is geraakt komt waarschijnlijk omdat onze 'wurven' door verzakking steeds minder als zodanig te herkennen zijn.

Desondanks weet iedere streekbewoner wel dat oude boerderijen altijd wat hoger staan en dat de oudste van rond 1600 dateren. Minder bekend is dat de heuvels waarop ze staan nog veel ouder zijn en in eerste aanleg zelfs teruggaan tot de ontginningstijd, toen hier de eerste boerderijen werden gebouwd. Deze boerderijen staan dan ook letterlijk bovenop hun eigen geschiedenis.

Gijbelandsedijk 119/120.

De laatste decennia is door archeologisch onderzoek veel meer bekend geworden over de woonheuvels en hun betekenis voor de nederzettingsgeschiedenis en de agrarische ontwikkeling in de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden. De keerzijde van het verhaal is dat dit onderzoek kans kreeg omdat er zoveel oude boerderijen zijn gesloopt. Dat lot trof februari 1998 ook de historische boerderij aan de Gijbelandsedijk 119/120 in Brandwijk.

Door leden van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland werd door de woonheuvel een sleuf vastgesteld die tot drie meter uitgegraven moest worden om het oorspronkelijke veenoppervlak te bereiken. Daarboven werden niet minder dan vijftien ophogingslagen geteld, waarmee de ontwikkeling vanaf de ontginning tot aan de versteningsfase in de 16^e eeuw kon worden gereconstrueerd.

Onderin de sleuf kwamen de houten palen tevoorschijn van de allereerste boerderij die hier op het vlakke veen is gebouwd. De

kapdatum van een van deze palen kon vrij nauwkeurig gedateerd worden op 1086 na Chr.

De eerste boerderij had zeven gebinten, waarvan de stijlen waren ingegraven. De overspanning in het midden was 6,80 meter en de afstand tussen de stijlpalen gemiddeld 2,50 meter. Binnen de gebinten was de bodem bedekt met een laag houtspaanders, waarschijnlijk vrijgekomen bij de bouw.

De gebintstijlen stonden in een flauw gebogen rij, waaruit blijkt dat de eerste boerderij een licht ovale vorm had. De buitenwanden waren van beleemd vlechtwerk. Een deel van deze wand is voor in de sleuf teruggevonden. De buitenafmetingen van de boerderij bedroegen naar schatting 21 bij 11 meter en het gebouw had dezelfde richting als de verkaveling.

De ophogingslagen zijn gedateerd aan de hand van het afval dat erin voorkwam. Vooral aardewerkscherven zijn hiervoor geschikt, omdat redelijk bekend is in welke tijd een bepaald soort aardewerk voorkwam. De ophogingen 1 en 2 zijn in de eerste helft van de 12^e eeuw als een verhoogde deel in het midden van de boerderij aangebracht. Daarvoor heeft men venige klei uit de omgeving gebruikt.

Op deze verhoging werden akkerbouwgewassen bewerkt en opgeslagen. Dat blijkt uit sporen van vlas/lijnzaad en in mindere mate emmer die hierop werden aangetroffen. Op het veen werd toen dus vlas verbouwd voor de productie van lijnzaadolie en/of voor het maken van touw en linnen. Achter de grondbult lag het stalgedeelte met houten vlonderwerk en takken met daarop lagen mest.

De eerste mestlagen waren nog dun, wat erop kan wijzen dat de veestapel in het begin nog klein was. Het aardewerkafval werd voornamelijk vóór de grondbult aangetroffen. Hier bevond zich dus het woongedeelte.

De ontwaterde veenbodem was kort na de ontginning nog vrij los en sterk onderhevig aan klink, waardoor het midden van de boerderij door de opgebrachte grond al snel ging verzakken. Om dat op te vangen zijn in het midden op een hoger niveau extra palen of schoren aangebracht. In de tweede helft van de 12^e eeuw werd de ophoging uitgebreid tot in het woongedeelte (3 en 4). In de mestlagen komen dan veel minder vlas/lijnzaadsporen voor, maar daarentegen wel meer dravik, dat wel als surrogaatgraan wordt gezien en mogelijk wijst op verslechterde akkerbouwomstandigheden. Wederom zijn in deze fase in het midden nieuwe palen ingegraven

In de eerste helft van de 13^e eeuw vinden er grote veranderingen plaats. De oude boerderij werd helemaal afgebroken en over het hele oppervlak bracht men een forse laag gebrande kleigruiskor-